

Момир М. МАРКОВИЋ*

МАРГИНАЛИЗАЦИЈА ДУХОВНЕ ТРАДИЦИЈЕ КАО „ЕСТЕТИКА” ПРОГРЕСА

Апстракт: Аутор говори о метежу појава на међуратној књижевној сцени, којих је био свјестан и Ђоновић. Слободарској ријечи у том периоду било је тешко да пронађе реализацију јер јој то није дозвољавала цензура. Ђоновићева литература послужила је аутору да проматра друштвене токове и да у њима тражи мјесто свога израза.

Кључне ријечи: *Јанко Ђоновић, Њеџош, систем вриједности, социјална књижевност*

I

У нашој књижевности нема пјесме која сажетије и складније изражава једну тужну ако не и трагичну димензију историјске судбине црногорског човјека печалбарске епохе као пјесма „Црнци и Црногорци” Јанка Ђоновића. Строги естетичари ће вјероватно дати примат неким другим Ђоновићевим пјесмама. Али онај ко напише овакву пјесму, заслужује трајно поштовање у свом народу.

Да је ова пјесма, рецимо, дио ирске традиције, вјероватно бисмо је слушали углазбљену. Јермени би је можда исписали срмом на листу јерменског хљеба који зову лаваш и смјестили у музеј књижевности као што су смјестили пјесму о Јерменији „Јес кес сирумем”, коју је на истом хљебу написао фломастером један црногорски аутор.

А ми... Ако кренете у књижару која још није претворена у бутик, парфимерију или кафић, у потрази за књигом пјесама Јанка Ђоновића или Радована Зоговића или Стефана Митровића, рецимо, кладим се да их нећете наћи. Нећете наћи ни Љубишиног „Кањоша Мацедоновића” вјероватно без премца у књижевности у истом жанру. Нећете наћи ни

---

* Момир М. Марковић, Подгорица

књигу без које нас већ не би ни било, нећете наћи ни Његошев „Горски вијенац”. Нема га много ни у породичним библотекама. Према једном овлашном истраживању од прије коју годину, један примјерак на педесет црногорских домова. Па јесмо ли ми народ оболио од амнезије или нас стварно више нема?

Наша историографија, старија и савремена, препуна је примјера маргинализације оних чија је вокација била књижевност, умјетност и уопште духовно стваралаштво. У нашем догматизованом историјском памћењу, склоном митоманији, са више поштовања и занимања гледа се на владаре са круном или камилавком, на војсковође, четовође и барјактаре, перјанике, главосјеке, осветнике и хајдуке, јуришнике и загонције међу којима је било и освједочених лупежа и свашточина. Погледајте наше књиге историје, историјске лексиконе кад већ немамо енциклопедију, на маргинама су по правилу остајали они који су давали и уздизали дух. Често за живота оспоравани, нападани, прогањани, вријеђани, многи су умрли разочарани и згађени глупошћу, сујетом и несојлуком својих сународника. Осим ако су били вадари. Па и тада су духовни дometи спомињани узгред „млади владика је писао и пјесме”. „Лучу микрокозма” нико није узимао озбиљно више од пола вијека после Његошове смрти.

Овдје би се могло отворити и питање система вриједности који су почетком 20. вијека заокружили интелектуална и друштвена елита младе црногорске буржоазије. У том вриједносном систему Николина „Нова кола” и „Балканска царица” цијењени су као моћнија, снажнија и значајнија дјела од „Горског вијенца”, а извјесни Мићун Павићевић био је један од најпознатијих и најтиражнијих писаца између два свјетска рата.

Било је тога и код других народа и култура, нарочито у модерној историји, због чега су поједине етнице и културе нестале током 19. стољећа, а други усвојили њихову традицију. Тако то бива, парафразираћу Хердлина, кад сова истјера орлове из гнијезда да им покаже пут до сунца.

II

Ако је вријеме категорија која непрестано тече, мијења и никада се не понавља, а традиција константа, вриједност, нешто провјерено, онда је њено запостављање, прешуткивање и омаловажавање опасна појава која може довести до друштвене амнезије. Алберто Моравија је нијекање културне традиције назвао терористичком естетиком. Она „не признаје да постоје ствари као што су утврђене вриједности. Повезана је са идејом прогреса, али може се рећи, прогреса који нема ништа заједничко са стварним концептом напретка већ само са простим кретањем у вре-

мену”. Моравија каже да је „терористичку естетику” измислила буржоазија и да је „Оружје у рукама људи младих по годинама или по идејама (или људи који себе сматрају таквим) насупрот остарјелим и оптуженим за ‘остареле’ идеје”. Ова се естетика, коју бих радије звао естетиком догме прогреса, промовише под разним именима, а најчешће као умјетничка авангарда или модерна умјерност. Исти аутор је успоређује са берзанским манипулацијама чији је циљ „Узвисивање фиктивних вриједности и омаловажавање стварних”. Можда је баш то осјетио Хердерлин на почетку буржоаске ере када је записао: „Као јаук сјеверца прелази садашњица преко цвјетова нашега духа...”

Истина је, међутим, да су многи ствараоци са дозом одбојности према утврђеном и просијаном и страсном чежњом за новим и неистраженим обогатили културу. Велимир Хљебников је, рецимо, потписао манифест Акместа који би спадао у оно што сам назвао естетиком догме прогреса, али се убрзо удаљио и сам, лутајући Русијом у потрази за неистраженим, створио значајно дјело.

Пабло Пикасо жали се у једном писму Ђорђу де Кирику како се не осјећа умјетником „у стародревном смислу” већ „само на глупости доконих богатуна стичем славу и новац”. Неспорни геније као да се осврће у страху да би се могао превише удаљити од просијаног наслеђа.

Истински трагачи за новим могућностима изражавања не кликћу: Доље с традицијом! Мона Лиза је обично ђубре! „Горски вијенац” је просто завијање! Уосталом и ренесанса – темељна епоха култура западне цивилизације инспирисана је откривањем духовне традиције античког свијета. Узгред, античке цивилизације нијесу познавале урлаторску естетику превредновања.

III

Зреле буржоазије са смислом за гламур своја друштва зову грађанским. Грађанска друштва темеље се на тржишту и берзи па је тржиште мјесто гдје се мјери и вриједност поезије, музике, сликарства и уопште умјетности. А на том тржишту уз сва префињена средства манипулације установљена је владавина снобизма. То је „Арбитражни сурогат доброг укуса који се више не заснива на канону љепоте већ на моди и свему што је модерно”. Има и примјера задршке. Прије петнаестак година председник Републике Француске је у предизборној кампањи узвикнуо: „Нећемо културу препустити трговцима”. Али то је само одбљесак националне стратегије у култури коју је непосредно након Другог свјетског рата установио Андре Малро као министар. А потврдио је онај генерал који

је спасио част Француске. Од тада је Европа видјела слом многих стилова, покрета и група, али је француска култура остала препознатљива.

Данас у свијету ствари изгледају мало другачије.

Примјер њрви: Аустралијска списатељица Колин Мекалау, према сопственом казивању, напустила је позив љекара и посветила се писању да би зарадила новац. Из Лондона је послала наслов свог романа „Птице умиру пјевајући” агенцији за заштиту ауторских права и берзанске пословне у Њујорку. Ова је продала на аукцији издавачу који ће је штампати у милионском тиражу. Тако су списатељица и њено дјело постали славни „а да нико још није видио рукопис”.

Примјер друји: Једна дива из свијета визуелних умјетности изашла је из свог дома у кућној хаљини, завирила у контејнер за смеће, потом у крошњу најближег стабла. Наставила је да завирује и осврће се дуж мирне улице у којој је живјело још неколико звијезда склоњено од славе. Ускоро је имала публику која се увећавала све док ова није пронашла своју мачку која је тога марта прекршила кућни ред. Модерни критичари су записали да је то била једна од њених успјешнијих креација.

Примјер наиш: Највећи црногорски пјесник двадесетог стољећа и најцрногорскији Радован Зоговић читавог живота био је само мета. Мета за хапшења и прогоне, мета за пљување и ниподаштавање, мета за пуцање. Кажу да су и њемачки падобранци на Дрвару 1944. носили и Зоговићеву фотографију као значајну мету. Послије рата другови комунисти су га држали дванаест година у притвору, не због нечега што је писао, већ због нечега што није хтио да потпише. Једном или двапут је био кандидат за Његошеву награду. Пробрани сународници су учинили све да је не добије. Мора да је умро згађен кад није желио ни гроб да му буде у земљи којој је посветио и живот и дјело. Данас га само прећуткују. Овдје сам, ужаснут његовом судбином, њему у част написао два стиха:

Ој, земљо и муко црногорска,
проклет је онај ко те воли.

IV

Неке савремене вредноте западне културе, гдје и ми припадамо, дају нову димензију пословичној црногорској маргинализацији духовне традиције.

Држава Црна Гора је прије коју годину утврдила и промовисала националну стратегију „тржишне културе”. Добро, рећи ће неко, као сав нормални свијет. Да видимо на једном примјеру шта то значи.

Када се у нормалном свијету неко дјело штампа у тиражу један при-мјерак на хиљаду становника, онда је то бестселер. Ако узмемо да САД имају триста милиона становника, приде енглеско говорно подручје, онда од бестселера могу сви добро да зараде – и брокер и менаџер и издавач и аутор, као споменута аустралијска списатељица. Ако узмемо да се у Црној Гори све књиге штампају углавном у тиражу од 500 до 1000 примјерака, онда је сваки црногорски аутор писац бестселера. Па зашто се онда не богате.

Можда је и ово, поред осталог, разлог зашто Црна Гора нема озбиљних издавача, нема књижара, ако је нека и опстала нема књига наших писаца осим авангардних. Наши најстарији живи писци се сами сналазе да објаве своја сабрана или изабрана дјела јер слуте да послије њихове смрти то нико неће учинити. Знам доброг писца (чак читаног) који жали што је најбоље године посветио књигама умјесто да се бави рецимо трговином. Но како год, културе и традиција великих и малих народа имаће различите судбине на тржишту поготово што тржиште неминовно постаје глобално, а културе малих народа и језика „неконкурентне”.

V

Ако је све препуштено времену и тржишту као креатору вриједности, онда свако мишљење, стилови, школе, покрети, информације, знања, групе и друштво у цјелини падају као жртва непрекидне промјене. Традиција је прва жртва у општем слому свих вриједности. Памћење и стварни напредак никада нијесу у сукобу. Сама и празна догма прогреса води у амнезију и еутаназију. *Још један њимјер*. Када су у Другом свјетском рату Американци установили да њихов систем ТКТ (тајно командовање трупама) на Пацифику уопште не функционише, да Јапанци брзо откључавају њихове шифре, неко се сјетио језика Навахо Индијанаца. То је био језик који је америчка цивилизација, у име прогреса, сурово прогонила и свим средствима брисала из памћења Индијанаца. Но, у резервату дубоко у пустињи пронађено је још нешто преко хиљаду Индијанаца који су говорили тај језик. Они ће, као радио-везисти, на свом језику преносити информације, поруке, команде и наређења. И Јапанци су почели да губе, а Американци да добијају рат.

А колико се научних и културних институција, удруга писаца, издавача у Црној Гори сјетило сто педесет годишњице „Горског вијенца”. Ко ће се и како сјетити сто осамдесет година од Његошевог доласка на чело државе и цркве? Како ће обиљежити двјеста година од његовог рођења? Хоће ли за ту прилику „Његоша опрати од национализма”, како се

недавно чуло са једног научног скупа? Хоће ли то бити „културна револуција”, јуриш у модерност и можда перфидна или вулгарна девастација наше „књиге постања”.

А ко ће се сјетити педестогодишњице смрти Обрена Благојевића, Павла Мијовића... Има ли барем студената књижевности који су читали „Дукљанску земљу” Душана Ђуровића и „Залог” Владимира Мијушковића. Хоће ли и даље остати на маргинама историјских читанки и лексикона или ће и тамо изблиједјети. Хоће ли се неко сјећати некога од нас? Могу само да слутим. Не треба бити „претјерани патриота и традиционалиста у земљи дегенерика”, рекао би Луј Фердинанд Селин из сопственог искуства. Но, он је био француски књижевник и вратио се са идеолошке ломаче послије више од пола вијека.

VI

За крај анегдота из живота Јанка Ђоновића коју сам недавно чуо. Испричао ми је његов блиски рођак Михаило док смо стајали под листром Јанкове куће у Црмници.

Пјесма „Црнци и Црногорци” чула се и до црногорских печалбара и њихових послодаваца у Америци. Јанков отац – печалбар писао је сину: „Затупи перо, Јанко, јер трпе наше наднице. Затупи перо, Јанко...”

Momir M. MARKOVIĆ

MARGINALIZATION OF THE SPIRITUAL TRADITION AS THE „AESTHETICS” OF PROGRESS

Summary

The author discusses the turmoil of occurrences on the literary scene between two wars, which Đonović was aware of as well. It was difficult for the libertarian word to reach the breakthrough in that period, as it was prevented by censorship. The Đonović's literature served the author to consider the social movements and to pursue within them the source of his expression.

Key words: *Janko Đonović, Njegoš, system of values, social literature*